

T

ο Ωδείον που ιδρύθηκε από τον φιλότεχνο στρατηγό και καρδιακό φίλο του αυτοκράτορα Αδριανού, Μάρκο Βιψάνιο Αγρίππα, στην Αρχαία Αγορά, έκανε τα πράγματα ακόμα πιο ασφυνκτικά. Όλοι πλέον συμφωνούσαν, ότι έπρεπε το καθαρά εμπορικό τμήμα της πόλης να μεταφερθεί κάπου αλλού, όχι πολύ μακριά πάντως, ώστε να ελευθερωθεί ένα σημαντικό κομμάτι της αγοράς, η οποία διατηρούσε τον πολιτικό, διοικητικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό της χαρακτήρα. Η απόφαση ήταν πολιτική και το 19 π.Χ. χτίστηκε σε απόσταση εκατό περίπου μέτρων από το όριο της Αρχαίας Αγοράς, προς τα ανατολικά, η Ρωμαϊκή Αγορά.

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΜΑΙΡΗ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ - ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Φιλολόγος, Δρ. Αρχαιολογίας
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

ΜΕΡΟΣ Ε΄ (ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ)

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

Οι αρχαίοι Αθηναίοι λοιπόν που επιθυμούσαν μετά τις πολιτικές ή φιλοσοφικές τους συζητήσεις να κάνουν τα ψώνια της ημέρας έρχονταν μέσω της αρχαίας Πλατείας οδού (στη θέση της σημερινής οδού Ποικίλης) στο σημείο όπου ήταν η Πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς, στην Πύλη της Αγοράς δηλαδή, που ήταν αφιερωμένη στην Αθηνά "Αρχηγέτιδα", κατά πάσαν πιθανότητα, γιατί στην ίδια θέση

υπήρχε ένα ιερό της θεάς κι έμπαιναν στο περίκλειστο, τετράπλευρο κτήριο, διαστάσεων 111 X 98 μ., με τη μεγάλη ορθογώνια, υπαίθρια αυλή που περιεβάλλετο από στοές, καταστήματα και αποθήκες, κάτι σαν τα σύγχρονα εμπορικά κέντρα δηλαδή. Επί αυτοκράτορος Αδριανού η αυλή πλακοστρώθηκε, ευπρεπίστηκε και καλλωπίστηκε, σύμφωνα με το γούστο του ρωμαίου άρχοντα, ο οποίος διέταξε

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ:

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας

ΚΩΔΙΚΟΣ: ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

να τοποθετηθεί στην κεντρική θύρα του δυτικού προτύλου και η επιγραφή με το ψήφισμά του, το οποίο ρύθμιζε τις φορολογικές υποχρεώσεις των εμπόρων του λαδιού.

Το πρότυλο της εισόδου αυτής, το οποίο σήμερα προβάλλει εντυπωσιακό πίσω από την περίφραξη, είχε τρία ανοίγματα, εκ των οποίων το μεσαίο είχε μεγαλύτερο πλάτος, για να περνούν από εκεί οι άμαξες. Τέσσερις δωρικοί κίονες στηρίζουν το θριγκό και το αέτωμα, στο δε επιστύλιο υπάρχει η επιγραφή, η οποία αναφέρει πως την Αγορά δώρισαν από κοινού στην Αθήνα ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας και ο Οκταβιανός Αύγουστος. Το πρότυλο αυτό ήταν το δυτικό και ήταν κατασκευασμένο από μάρμαρο Πεντέλης. Υπήρχε όμως και

ανατολικό πρότυλο, ιωνικού ρυθμού, κατασκευασμένο από μάρμαρο Υμηττού. Το δεύτερο πρότυλο οδηγούσε στο λεγόμενο "Αγορανομείο" (1ος αι. μ.Χ.), την έδρα των ελεγκτών της Αγοράς δηλαδή, οι οποίοι, σημειωτέον, ήταν αιρετοί. Το έργο τους ήταν να "επιβλέπουν, ώστε κάθε τι που πωλείται να είναι χωρίς αναμιξείς και νοθεύσεις" (Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία 51, 1). Τον ίδιο χώρο χρησιμοποιούσαν ως στέγη και οι μετρονόμοι και οι σιτοφύλακες, επίσης αιρετοί, που ασχολούντο οι μεν με το να "επιβλέπουν όλα τα μέτρα και τα σταθμά, ώστε να τα μεταχειρίζονται σωστά οι πωληταί" οι δε με το να "φροντίζουν πρώτον μεν να πωλούνται εις κανονικὴν τιμὴν τα προς διάθεσιν σιτηρὰ της αγορᾶς, κατόπιν δε οι μυ-

λωθροὶ να πωλὸύν τα ἄλευρα σύμφωνα με την τιμὴν του σίτου και ἔχοντα το βάρος το οποίον θα ορίσουν αυτοί, διότι εις αυτούς επιβάλλει ο νόμος να το ορίζουν" (Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία, 51, 2-3). Από το "Αγορανομείο" σώζονται το πλατύ κλιμακοστάσιο, η πρόσοψή του με τις τρεις τοξωτές θύρες, καθώς και τμήματα του βόρειου και νότιου τοίχου.

Η Ρωμαϊκή Αγορά είναι από χρόνια επισκέψιμος χώρος. Οι επισκέπτες περνώντας την είσοδο επί της οδού Αιόλου μπορούν να περιηγηθούν σ' ένα χώρο γνωστό κυρίως από ένα μνημείο πανέμορφο και θρυλικό, το οποίο έδωσε το όνομά του και στην περιοχή. Όλοι, ακόμα και οι ξένοι επισκέπτες, γνωρίζουν τους "Αέρηδες" της Πλάκας. Η ονομασία αυτή φέρνει στη μνήμη τη γραφική περιοχή που περικλείεται μεταξύ των οδών Επαμεινώνδα, Ταξιαρχών, Πολυγνώτου και Μάρκου Αυρηλίου. Μια περιοχή τουριστική μεν, αλλά όμορφη, γλυκιά και με αύρα από ... παλιά Αθήνα.

Την ονομασία "Αέρηδες" την έδωσε, άγνωστο πότε, ο μαρμαρίνος οκταγωνικός Πύργος των Ανέμων ή Αέρηδες ή Ωρολόγιον του Ανδρονίκου Κυρρηίου (1ος αι. π.Χ.). "Κυρρησταί λέγονταν οι κάτοικοι της Κυρρηστικής της Συρίας, μία από τις πόλεις της οποίας ήταν η Κύρρος (στα ΒΑ της Αντιό-

Το δεύτερο πρότυλο της Ρωμαϊκής Αγοράς οδηγούσε στο λεγόμενο "Αγορανομείο".

Η υπαίθρια αυλή της Ρωμαϊκής Αγοράς περιεβάλλετο από στοές, καταστήματα και αποθήκες, κάτι σαν τα σύγχρονα εμπορικά κέντρα.

χειας) ονομασμένη έτσι από τη μακεδονική Κύρρο που την αναφέρει ο Θουκυδίδης ως ακμαία πόλη μαζί με την Πέλλα επί Αρχελαίου. Υποστηρίχθηκε δε η άποψη ότι ο δωρητής Ανδρόνικος καταγόταν από τη μακεδονική Κύρρο" σημειώνει ο Νικ. Παπαχατζής στα "Αττικά" του Πausanias.

Το Ωρολόγιον ήταν ένα ηλιακό και υδραυλικό ρολόι, το οποίο φτιάχτηκε, για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της Αγοράς (όλοι θα ήθελαν να ξέρουν την ώρα, οι μεν καταστηματαρχές για το άνοιγμα και το κλείσιμο των καταστημάτων τους, οι δε καταναλωτές, για να ξέρουν πότε να είναι χαλαροί και πότε να βιάζονται). Φτιάχτηκε όμως και με μια αισθητική, διότι το αποτέλεσμα είναι πολύ όμορφο και πολύ ιδιαίτερο. Στο πάνω μέρος κάθε μιας από τις οκτώ πλευρές του που έχουν μήκος 3,20 μ. ο καλλιτέχνης που το ανέλαβε απεικόνισε προσωποποιημένους τους οκτώ ανέμους. Οκτώ ανάγλυφοι φτερωτοί άνθρωποι λοιπόν που ο καθένας τους έχει διαφορετικό σύμβολο

αποδίδουν τον Βορέα, τον Σίζωνα, τον Ζέφυρο, τον Λίβα, το Νότο, τον Εύρο, τον Απηνιότη και τον Καικία, όπως φαίνεται από τα ονόματά τους που έχουν χαραχθεί κάτω από το γείσο. Ένας χάλκινος ανεμοδείκτης στην κορυφή της πυραμοειδούς στέγης είναι προφανές ότι θα έδειχνε ανάλογα με την κατεύθυνση του πνέοντος ανέμου και το είδος του. Στο εσωτερικό του μνημείου υπήρχε υδραυλικό ρολόι, το οποίο λειτουργούσε με νερό που ερχόταν κατευθείαν από την Ακρόπολη. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας το μνημείο χρησιμοποιήθηκε ως Τεκές, παράρτημα (;) δηλαδή του Μεντρεσέ, του τουρκικού ιεροδιδασκαλείου των Δερβίσηδων που βρισκόταν ακριβώς απέναντι από το μνημείο. Από τα σχέδια των περιηγητών που πολύ αρέσκονταν να απεικονίζουν την Αθήνα ως πόλη στην οποία παντρευόταν μάλλον περιέργα το ανατολίτικο χρώμα με τα μνημεία - σταθμούς αλλοτινών εποχών, δεν λείπει το Ωρολόγιον, υπάρχουν δε και σχέδια από το εσωτερικό του.

Οι Βεσπασιανές σε πρώτο πλάνο, τα δημόσια αποχωρητήρια δηλαδή που υπήρχαν στο χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς μπορούσαν να εξυπηρετήσουν 64 “πελάτες”, πίσω το Φετιχέ Τζαμί. (Επάνω)

Το Ωρολόγιον του Κυρρήστου, γνωστότερο ως “Πύργος των ανέμων” ή απλώς “Αέρηδες” στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αγοράς. Πίσω ακριβώς η σύγχρονη πόλη ζει στους δικούς της ρυθμούς.

Στο χώρο της Αγοράς δεσπόζει βέβαια το Ωρολόγιον του Ανδρονίκου, το ενδιαφέρον όμως τραβούν οι Βεσπασιανές, τα δημόσια αποχωρητήρια δηλαδή, τα οποία έγιναν τον 1ο αι. μ.Χ. καταδεικνύοντας τη σημασία που έδειχναν οι άνθρωποι στην υγιεινή, αλλά και στην καθαριότητα του χώρου. Το ότι δεν ήταν ατομικά, αλλά ομαδικά δεν πρέπει να μας προκαλεί εντύπωση κι απορία, αφού οι συνήθειες δεν είναι παντού και πάντα ίδιες. Ούτως ή άλλως και μόνον η ύπαρξή τους φθάνει, για να φανερώσει το πόσο πολιτισμένοι ήταν οι πολίτες που διαβιούσαν σ’ αυτήν την πόλη ή τουλάχιστον πόσο πολιτισμένους ήθελαν να κάνουν τους πολίτες οι άρχοντες αυτής της πόλης.

Τα κατάλοιπα των Βεσπασιανών έχουν αποκαλυφθεί πλήρως. Όπως φαίνεται λοιπόν ήταν ένα κτήριο με ορθογώνια αίθουσα και θρανία

στις πλευρές και με ένα στενό προθάλαμο ανατολικά.

Δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια πότε καταστράφηκε η Ρωμαϊκή Αγορά, πάντως κατά τη Βυζαντινή περίοδο και ιδίως κατά τη Μεταβυζαντινή, πλήθος οικιών, εργαστηρίων και εκκλησιών πατούσαν πάνω στα αρχαία μνημεία που δεν φαίνονταν, αφού ο χώρος είχε προσχωθεί σημαντικά. Το 1456 οι Τούρκοι κατακτητές βρήκαν το βόρειο μέρος της αυλής ως το πιο κατάλληλο μέρος, για να χτίσουν το Τζαμί του Κατακτητή, του Μωάμεθ Β΄ του Πορθητή, ο οποίος ερχόμενος στην Αθήνα το 1458 ως προσκυνητής της πόλης με το λαμπρό παρελθόν θα έπρεπε να προσενηθεί σε μέρος αντίξιο της προσωπικότητάς του. Ο Δ. Καμπούρογλου έχει διατυπώσει την άποψη ότι στην ίδια θέση που βρίσκεται το Φετιχέ Τζαμί (δηλαδή το Τζαμί του Πορθητή) υπήρχε ένας

χριστιανικός ναός, ο οποίος μετετράπη βιαστικά από τους Τούρκους σε Τζαμί, όταν έμαθαν για την επίσκεψη του Μωάμεθ Β'.

Περιέργως, ο Πausανίας δεν κάνει πουθενά μνεία για τη Ρωμαϊκή Αγορά και τα οικοδομήματά της. Αναφέρεται όμως και μάλιστα το χαρακτηρίζει ως "επώνυμον" κτήριο, στο κτήριο της Βιβλιοθήκης. Ένα οικοδομήμα πανομοιότυπο μ' αυτό της Ρωμαϊκής Αγοράς, το οποίο έστησε σε απόσταση 20-30 μ. βόρεια ο Αδριανός το 131-132 μ.Χ.

"Ο Αδριανός έκαμε και άλλα κτίσματα στην Αθήνα, ένα ναό της Ήρας και του Πανελληνίου Δία και κοινό ιερό για όλους τους θεούς. Το πιο ονομαστό είναι εκατό κίονες από μαρμαρο της Φρυγίας. Οι τοίχοι έχουν γίνει από το ίδιο υλικό με τις στοές. Υπάρχουν εδώ αίθουσες με οροφή επίχρυση και με λίθο αλάβαστρο, στολισμένες και με αγάλματα και ζωγραφιές. Στις αίθουσες αυτές βρίσκονται μέσα βιβλία" (Πausανίου, Ελλάδος Περιήγησις, I, 18, 9).

Κατανοούμε απολύτως την αντίδραση του

Πausανία, όταν είδε το γοητευτικό οικοδομήμα που ο Αδριανός χάρισε στους διανοούμενους πολίτες της Αθήνας. Η Βιβλιοθήκη ήταν έργο θαυμασμού κι επαίνου, έργο που τιμούσε την πόλη όπου άνθισαν τα γράμματα και οι τέχνες. Κι εμείς ακόμη θα γοητευόμαστε από ένα οικοδομήμα που διέθετε αίθουσες διακοσμημένες περίτεχνα, ίσως λίγο επιτηδευμένες, αλλά οπωσδήποτε εντυπωσιακές, ωραιότατο κήπο με ποικίλα φυτά, επιβλητικές στοές για περιπάτους, αναγνωστήρια μεγαλοπρεπή, αίθουσες διαλέξεων κι ένα δάσος από κίονες, ένα οικοδομήμα - κόσμημα, το οποίο προσέφερε στους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής το ιδανικότερο περιβάλλον από πλευράς αισθητικής και το κυριότερο, ένα πανεπιστήμιο, ή μάλλον ένα πολιτιστικό κέντρο στο κέντρο της πόλης.

Η Βιβλιοθήκη αποτελείτο από ένα μεγάλο ορθογώνιο (122 X 82 μ.), με ευρύχωρη εσωτερική αυλή. Γύρω από την αυλή υπήρχε στεγασμένο περιστύλιο. Εκατό περίπου κίονες με ύψος 6,10 μ. ο καθένας στέγαζαν μια στοά

Άποψη από το εσωτερικό της πάλαι ποτέ "επώνυμης" βιβλιοθήκης του Αδριανού.

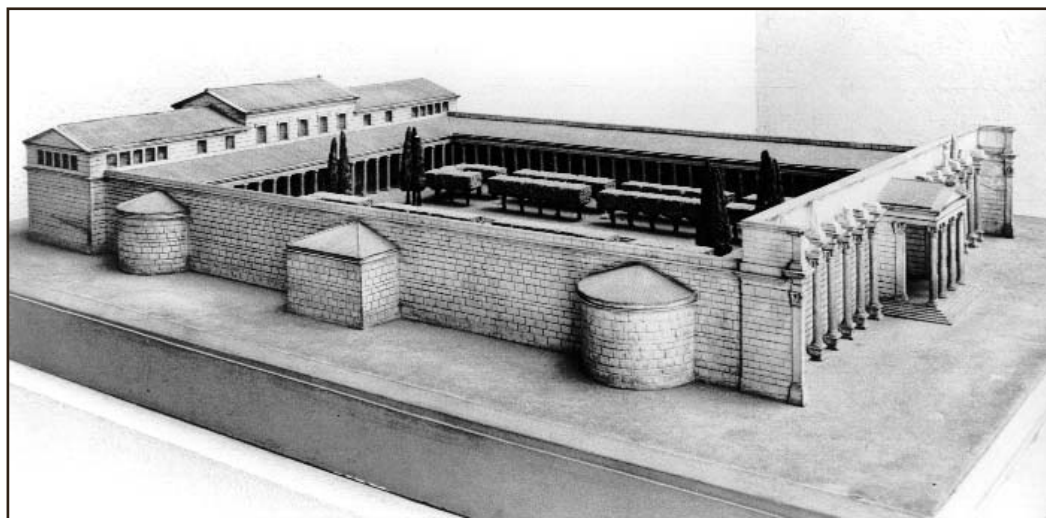
Στην ανατολική πλευρά της Βιβλιοθήκης βρίσκονταν τα αναγνωστήρια, μια σειρά δωματίων, εκ των οποίων το μεσαίο στέγαζε τη βιβλιοθήκη.

που είχε βάθος 7,50 μ. Η πρόσοψη, προκειμένου να προκαλεί βλέμματα θαυμασμού, ήταν καμωμένη ολόκληρη από μάρμαρο και το προπύλο της, στο μέσον της δυτικής πλευράς, συνίστατο από τέσσερις κορινθιακούς κίονες από φρύγιο λίθο που έφεραν το θριγκό και το αέτωμα. Αριστερά και δεξιά του προπύλου εκτεινόταν ο μαρμαρίνος τοίχος της πρόσοψης που στολιζόταν από δεκατέσσερις κίονες από καρύστιο μάρμαρο χωρίς ραβδώσεις. Μια επιβλητική θύρα στο βάθος του προπύλου οδηγούσε στο εσωτερικό. Απ' αυτήν τη θύρα έμπαιναν οι φιλόσοφοι, οι ποιητές, οι πολιτικοί, οι δάσκαλοι και οι μαθητές και κατευθύνονταν, όσοι από αυτούς επιθυμούσαν να βρεθούν αμέσως στα αναγνωστήρια, στην ανατολική πλευρά όπου υπήρχε μια σειρά δωματίων, εκ των οποίων το μεσαίο στέγαζε τη βιβλιοθήκη. Όσοι ήθελαν να απολαύσουν έναν περίπατο στις στοές ή στον κήπο, συντροφιά με έναν καλό συνομιλητή, δεν είχαν παρά να το πράξουν. Και όσοι, τέλος, ήθελαν να καλλιεργήσουν την ψυχή τους δεν είχαν παρά να

θαυμάσουν τα έργα τέχνης που στόλιζαν τα αναγνωστήρια, τις στοές και τον κήπο.

Για εκατόν τριάντα πέντε χρόνια χάριξε η αθηναϊκή ιντελιγκέντσια το μεγαλοπρεπές οικοδόμημα. Οι Έρουλοι με την επιδρομή τους το 267 μ.Χ. κατέστρεψαν κι αυτόν τον οίκο της σοφίας. Οι πνευματικοί άνθρωποι θρήνησαν. Ποτέ πια δεν θα είχαν έναν χώρο που θα τους ενέπνεε.

Αντίθετα με τη Ρωμαϊκή Αγορά, η Βιβλιοθήκη δεν ήταν μέχρι σήμερα επισκέψιμη. Ετοιμάζεται όμως, για να παραδοθεί στο κοινό λίγο πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004, αφού κι αυτή, όπως και η Ρωμαϊκή Αγορά, δέχθηκε τις ευεργετικές επιδράσεις του Β' και του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Βεβαίως, στη Βιβλιοθήκη τα έργα δεν πρόκειται να τελειώσουν με την παράδοση του μνημείου στους επισκέπτες, αλλά θα συνεχισθούν, αφού ο χώρος δεν είναι απελευθερωμένος πλήρως από διάφορα μεταγενέστερα κτίσματα, με πληροφόρηση οι αρχιτέκτονες που είναι υπεύθυνοι του έργου της αναστήλωσης του μνη-

Πρόπλασμα της Βιβλιοθήκης του Αδριανού. Ρώμη Museo della Civiltà Romana.

Ο τοίχος που φαίνεται μέσα από την τοξωτή θύρα ανήκει στο βόρειο περίβολο. Πάνω του, αλλά από την άλλη πλευρά, ακουμπούν τα μαγαζάκια της οδού Πανδρόσου.

μείου και του έργου της Ενοποίησης στην ενότητα της Ρωμαϊκής Αγοράς και της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, **Γιάννης Κνιθάκης** και **Γιάννα Τυγινάγκα**.

Το δώρο του Αδριανού έλυσε τα δεσμά της άγνοιας προσφέροντας γνώση και υψηλή αισθητική στους αρχαίους Αθηναίους, έδωσε όμως πολλές φορές τα χέρια των σημερινών υπευθύνων, καθώς είναι ένα έργο σύνθετο, το οποίο δεν απαιτεί μόνον εργασίες διαμόρφωσης, αλλά και εργασίες αναστήλωσης. Επιπλέον, είναι ένα μνημείο, το οποίο δεν έχει αποκαλυφθεί ολόκληρο. Οι ανασκαφές του 1885 αποκάλυψαν την ανατολική πλευρά του, προς την οδό Αιόλου, δηλαδή εκεί όπου υπήρχε η μεγάλη κεντρική αίθουσα με τα ερμάρια όπου φυλάσσονταν οι πάπυροι ενώ οι ανασκαφές που ακολούθησαν εκατό χρόνια αργότερα, το 1980, στο δυτικό τμήμα, αποκάλυψαν ολόκληρη την πρόσοψη. Μέχρι τότε φαινόταν μόνον ο τοίχος της βόρειας πτέρυγας της πρόσοψης και ο πρώτος από τους τέσσερις συνολικά κίονες του προπύλου.

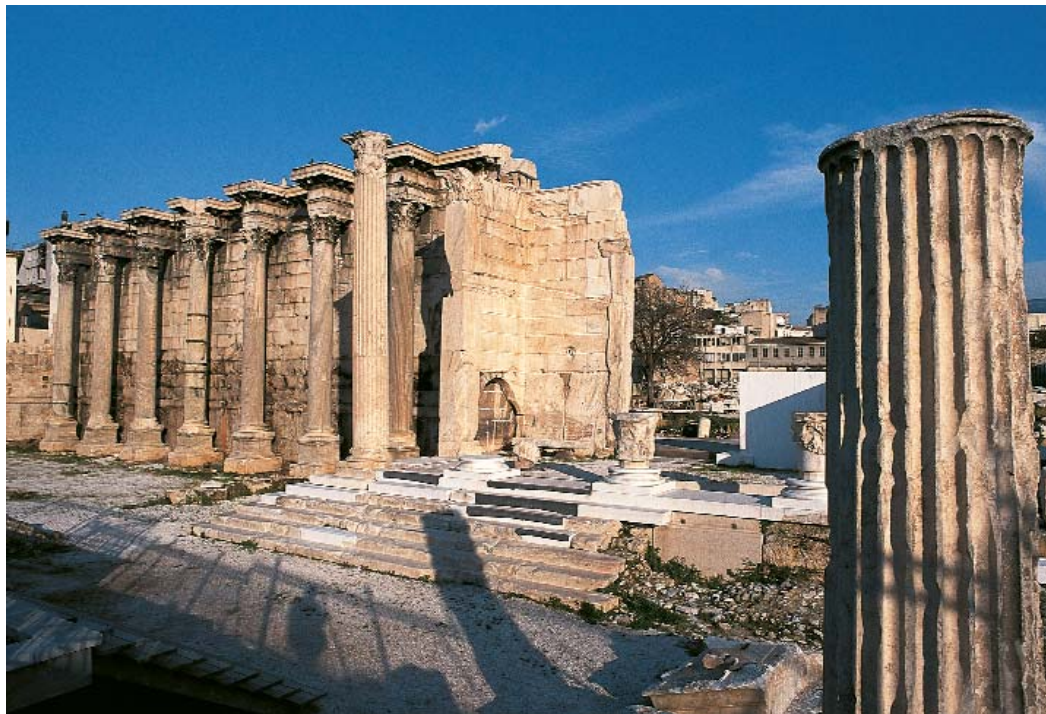
Για να αποκαλυφθεί ολόκληρο το μνημείο θα απομακρυνθούν στο άμεσο μέλλον τα εργαστήρια της Γ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, τα οποία καταλαμι-

βάνουν το νότιο τμήμα του μνημείου και θα φύγουν και οι επιχώσεις που φθάνουν έως και τα πέντε μέτρα, αλλά για την ανασκαφική διερεύνηση και την αποκάλυψη των λειψάνων θα απαιτηθούν πολλά χρόνια συνεχούς προσπάθειας και εργασιών.

"Θα πρέπει να παρθούν γενναίες αποφάσεις, αν θέλουμε να αποκαταστήσουμε το μνημείο στο σύνολό του, θα μου πει ο αρχιτέκτων κ. Κνιθάκης. Αυτό σημαίνει επίσης απομάκρυνση κάποιων κτηρίων και αποκατάσταση άλλων από αυτά που ακουμπούν στον βόρειο περίβολο του μνημείου, στην πλευρά της οδού Πανδρόσου που σώζεται σε όλο του το ύψος, ώστε να υπάρχει παράλληλα και το σημερινό παζάρι που είναι στοιχείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Το κάθε τι όμως πρέπει να έχει τα όριά του και να διατηρεί την ταυτότητά του. Διότι παζάρι δεν σημαίνει χρυσοχοεία και καταστήματα με τουριστικά είδη. Το "παζάρι" της Πανδρόσου ούτε αισθητική έχει ούτε το ρωμαϊκό μνημείο σέβεται. Έχουν προκληθεί ζημιές στον βόρειο περίβολο που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν".

"Πώς θα επιτευχθεί η Ενοποίηση ανάμεσα στα δύο μνημεία;" ρώτησα την κ. Τυγινάγκα κι άκουσα με έκπληξη πως τα δύο μνημεία που τα

Η μαρμάρινη πρόσοψη που στολιζόταν με δεκατέσσερις κίονες από καρύστιο μάρμαρο και οπωσδήποτε το πρόπυλο με τους τέσσερις κορινθιακούς κίονες από φρύγιο λίθο προκαλούσαν τους περαστικούς και τους οδηγούσαν, θέλοντας και μη, στο εσωτερικό της Βιβλιοθήκης.

χωρίζει περίπου ενάμισι αιώνας είναι μεν παράλληλα, αλλά βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα και ουδέποτε επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Η Βιβλιοθήκη δηλαδή είναι 6 μ. χαμηλότερα χτισμένη από την Αγορά, μολοντί σήμερα φαίνονται και τα δύο μνημεία να είναι στο ίδιο επίπεδο.

Τα δύο μνημεία ήταν περικλειστα και μάλιστα με υψηλούς περιβόλους και ανάμεσά τους περνούσε δρόμος. Η προσπέλασή τους γινόταν δια μέσου των προπύλων τους. "Αυτή είναι μια αρχή που πρέπει να διατηρήσουμε σήμερα κατά την αποκατάσταση των μνημείων εξασφαλίζοντας την ενοποίηση και επικοινωνία τους με την ενεργοποίηση των αξόνων-διαδρομών" μου είπε η κ. Τιγγινάγκα. Η μοναδική περιοχή που δεν καταλαμβάνεται από σύγχρονα οικοδομικά τετράγωνα κι επομένως θα μπορούσε να επιτευχθεί η εδαφική και οπτική ενοποίηση των δύο μνημείων και να γίνει αντιληπτή η υψομετρική διαφορά μεταξύ τους είναι

στο χώρο που περικλείεται από τις οδούς Αδριανού-Πανός και Πελοπίδα. Εκεί στο πλαίσιο του έργου της Ενοποίησης αποκαλύφθηκαν τα λείψανα της ΒΑ γωνίας του περιστευλίου και του βορείου περιβόλου της Ρωμαϊκής Αγοράς, έχει δηλαδή ανακτηθεί το συνολικό πλάτος του μνημείου. Όμως αυτό σήμερα δεν είναι κατανοητό, αφού η συνέχειά τους διακόπτεται από την οδό Πελοπίδα, ένα δρόμο μήκους 30 μ. που δεν εξυπηρετεί τίποτα εκτός από την στάθμευση μερικών αυτοκινήτων. Το ίδιο συμβαίνει και λίγο βορειότερα με την οδό Αδριανού που διακόπτει τη συνέχεια της Βιβλιοθήκης. "Οι προσπάθειές μας, μου είπαν και ο κ. Κριθάκης και η κ. Τιγγινάγκα, είναι να κατανοήσουν και να πεισθούν οι αρμόδιοι του ΥΠΕΧΩΔΕ για την ανάγκη κατάργησης των δύο αυτών δρόμων και την ενσωμάτωσή τους στους αρχαιολογικούς χώρους. Τότε θα μιλάμε για ουσιαστική και απόλυτα επιτυχή ενοποίηση και ανάδειξη των μνημείων που μαζί με την

προβολή των νεώτερων μεταβυζαντινών μνημείων (τζαμιά, εκκλησίες) και των νεοκλασικών σπιτιών θα δείχνουν τη συνέχεια της ιστορίας της πόλης".

Στην πορεία της συζήτησης που είχα με τους δύο υπευθύνους έμαθα πως το 1835, όταν δηλαδή η Αθήνα ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα της Ελλάδας, ήταν ορατό μόνον ένα κομμάτι της πρόσοψης, αυτό που γειτνιάζε με το τζαμί του βοεβόδα Τζισδαράκη, το οποίο κτίστηκε το 1759, σήμερα δε αποτελεί παράρτημα του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης. Ο υπόλοιπος χώρος είχε καλυφθεί από τον οθωνικό στρατώνα. Πριν από αυτόν στην ίδια περιοχή υπήρχε το Βοϊβοδοάλκι, η τελευταία κατοικία

Λείψανα διαφόρων μικρών ναών με τοιχογραφημένο διάκοσμο εντοπίζονται συχνά κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του χώρου.

του τούρκου Βοεβόδα που για να κτισθεί το 1783 καταστράφηκε το μεγαλύτερο τμήμα του προπύλου και μέρος της νότιας πτέρυγας και του περλώματος της πρόσοψης. Πολλά και σημαντικότερα αρχιτεκτονικά μέλη από το πρόπυλο και την πτέρυγα ανευρέθησαν και ταυτίστηκαν από τους υπευθύνους αναστηλωτές κατά τις εργασίες αποξήλωσης-ανασκαφής του συνόλου του δυτικού τμήματος του χώρου και απετέλεσαν τη βάση για το συντελούμενο έργο της αναστήλωσης του προπύλου.

Το πρόβλημα που απασχολεί τους αναστηλωτές είναι το ποσοστό της προσθήκης του νέου υλικού που θα απαιτηθεί για την ανασύσταση της ανωδομής του προπύλου, παρά την εγκεκριμένη από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο μελέτη. Ο προβληματισμός αυτός είναι πιθανόν να οδηγήσει σε μια πιο ήπια μορφή αναστήλωσης του συνόλου της πρόσοψης. Τα εγγενή προβλήματα που συναντούν οι υπεύθυνοι κατά τις αναστηλωτικές εργασίες είναι η προμήθεια μεγάλων όγκων λευκού μαρμάρου Διονύσου και κυρίως του έγχρωμου σκυριανού μαρμάρου που επελέγη για τη συμπλήρωση των τριών ελλειπόντων κιόνων του προπύλου, λόγω της συστάσεως, του χρωματισμού και της υφής του.

Αρχίσαμε να περπατάμε με την κ. Τιγγινάγκα στο χώρο όπου ήταν άλλοτε η μεγάλη διακοσμητική δεξαμενή της Βιβλιοθήκης. Όπως πληροφορήθηκα, στις αρχές του 5ου αι. η δεξαμενή αυτή επιχώθηκε, για να κτισθεί στη θέση της ένα τετράκογχο οικοδόμημα, το οποίο ήταν θρησκευτικό κτήριο, και μάλιστα το πρώτο που κτίστηκε εντός των τειχών κατά την εποχή που ο χριστιανισμός δεν είχε επικρατήσει απόλυτα στην Αθήνα. Κατά πάσαν πιθανότητα το κτήριο αυτό κτίστηκε από την αυτοκράτειρα Ευδοκία, το αρχικό όνομα της οποίας ήταν Αθηναΐς, και αφιερώθηκε στην Παναγία.

Τον 7ο αι., μετά από μια μεγάλη πυρκαγιά που ακολούθησε τη βάρβαρη επιδρομή των Σλάβων, ο τετράκογχος ναός της Παναγίας συρρικνώθηκε κι έγινε τρικλίτη Βασιλική. Ουσιαστικά

καταργήθηκαν η βόρεια και η νότια κόγχη. Θα ακολουθήσει άλλη μια καταστροφή, με το πέρας της οποίας θα κτισθεί ένας άλλος ναός, αφιερωμένος πάλι στην Παναγιά. Το ναό αυτό που διέθετε και παρεκκλήσι, την Αγία Τριάδα, τον κατεδάφισε ο Στ. Κουμανούδης, το 1885, για τις ανάγκες της αρχαιολογικής έρευνας.

Λείψανα διαφόρων μικρών ναών, όπως του καθολικού της μικρής μονής του Αγ. Ασωμάτου στα Σκαλιά (δηλ. το Πρότυλο) ή ενός άλλου της εποχής της Φραγκοκρατίας στο εσωτερικό, αλλά και λείψανα πολλών οικιών Μεσοβυζαντινής περιόδου και εποχής Τουρκοκρατίας εντοπίζονται πολύ συχνά κατά τη διάρκεια εργασιών διαμόρφωσης του χώρου.

Ορισμένα από τα έργα που γίνονται στα πλαίσια της Ενοποίησης είναι τα εξής: η αποκατάσταση της αρχαίας στάθμης του δυτικού περιστυλίου και η δημιουργία σε τμήμα του ενός υπόσκαφου εκθεσιακού χώρου όπου θα είναι ορατά τα θεμέλια του ρωμαϊκού μνημείου που προέκυψε από τη μεγάλη ανασκαφική

τα έργα και προχωρήσουν οι ανασκαφές προς το νότο, το κοινό θα περνά το πρότυλο, στην προέκταση της Αδριανού και μετά με μια κλίμακα θα οδηγείται στην κεντρική αυλή του μνημείου όπου σώζονται τα λείψανα των οικημάτων της βιβλιοθήκης (βιβλιοστάσιο, auditoria, αναγνωστήρια). Ανεβοκατεβαίνοντας δε στα διάφορα επίπεδα θα έχει πιο έντονη την αίσθηση του περάσματος από τη μια περίοδο στην άλλη.

Στο χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς ξεκινούν οι εργασίες αποχωμάτωσης των νεωτερικών ανδήρων που καταλαμβάνουν το βόρειο τμήμα του χώρου, ώστε να απελευθερωθεί μεγάλο μέρος της εσωτερικής αυλής του οικοδομήματος. Προκειμένου δε να επιτευχθεί έστω και νοητά η ενοποίηση της Αρχαίας με την Ρωμαϊκή Αγορά θα λειτουργήσει το νέο φυλάκιο-εκδοτήριο, δίπλα στην Πύλη της Αρχηγέτιδας Αθηνάς, από την οποία θα γίνεται και η προσπέλαση των επισκεπτών στο χώρο, μέχρι να επιτευχθεί, όπως ελπίζεται, η

Το παρελθόν τιμά το παρόν ή το παρόν το παρελθόν ; Οι προσπάθειες για την ανάδειξη του περιώνυμου μνημείου συνεχίζονται...

τομή που έγινε στην περιοχή. Επίσης η ανάδειξη τμημάτων αρχαίου δρόμου και των λειψάνων δύο Υστεροελληνιστικών /Πρώιμων Ρωμαϊκών οικιών που δηλώνουν με σαφήνεια πως στην περιοχή, πριν τη δημιουργία της Βιβλιοθήκης, υπήρχε συνοικία. Τα σπίτια αποτελούσαν συνέχεια αυτών που κατέβαιναν ως χείμαρρος από τη βόρεια κλιτύ του βράχου της Ακρόπολης κι έφθαναν ως τις όχθες του Ηριδανού ποταμού. Λείψανα οικιών ίδιας εποχής ανευρέθησαν κατά την ανασκαφή του ΜΕΤΡΟ στο σταθμό του Μοναστηρακιού. Για την ανάδειξη αυτών των λειψάνων προγραμματίζεται η κατασκευή στεγάστρου με βαπή οροφή στη στάθμη του περιστυλίου ενώ ολοκληρώνεται η κατασκευή κλειστού στεγάστρου που θα φιλοξενήσει ευρήματα του χώρου και φυσικά το υπέροχο άγαλμα των Πρώτων Αυτοκρατορικών χρόνων που θυμίζει τη Νίκη του Παιωνίου και το οποίο βρέθηκε στη δυτική πλευρά του χώρου. Μέχρι να ολοκληρωθούν

διασύνδεση της Αρχαίας με τη Ρωμαϊκή Αγορά δια της Πλατείας οδού. Επίσης ολοκληρώνονται οι εργασίες διάνοξης της προέκτασης της οδού Πολυγνώτου που εξασφαλίζει την περιδιάβαση της Αγοράς από τη νότια πλευρά. Σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση του πλατώματος της οδού Μουσαίου δημιουργείται έτσι ένας χώρος θέασης ολόκληρου του ρωμαϊκού μνημείου, αλλά και της Αρχαίας Αγοράς. Στο σημείο αυτό εντοπίστηκαν τα λείψανα ενός μικρού τζαμιού (Κιουτσούκ), τα οποία θα παραμείνουν ορατά δημιουργώντας έτσι άλλον έναν ενδιαφέροντα χώρο στάσης.

Είναι βέβαιο πως ο περίπατος και στα δύο ρωμαϊκά μνημεία κρύβει πολλές εκπλήξεις. Εκείνο που χρειάζεται είναι να προσπαθήσουμε να τις ανακαλύψουμε σαν να παίζουμε το παιχνίδι του κρυμμένου θησαυρού. Κι αν νιώσουμε λίγο κουρασμένοι υπάρχει και η σύγχρονη αγορά, του Μοναστηρακιού, η οποία, αναμφίβολα, θεραπεύει κάθε σωματική κόπωση.

ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ

Δεν ξέρω γιατί, αλλά ο Κεραμεικός είναι ο μοναδικός αρχαιολογικός χώρος στην Αθήνα, στον οποίο θα μπορούσα να αφιερώσω, χωρίς υπερβολή, τα περισσότερα κυριακάτικα πρωινά μου. Πουθενά αλλού δεν νιώθω πιο ήρεμη, πιο ζωντανή, πιο πλήρης απ' αυτόν εδώ τον τόπο που με συγκινεί, με ηρεμεί και με θέλγει με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο. Να είναι άραγε ο Ηριδανός, ο μικρός ποταμός που πήγαζε από τον Λυκαβηττό, διέσχιζε την πόλη και τον Κεραμεικό, για να συναντήσει έξω από το τείχος τον Κηφισό, ο οποίος συνεχίζει ακόμα να κυλά τα νερά του; Να είναι τα

κυπαρίσσια, οι ελιές, οι θάμνοι και οι βουκαμβίλιες με τα ωραία τους χρώματα που αγκαλιάζουν τις επιτύμβιες στήλες στο "Δημόσιον Σήμα"; Να είναι αυτές οι ίδιες οι επιτύμβιες στήλες, άλλες λιτές κι άλλες έξοχα στολισμένες, με τις θλιμμένες, υπερήφανες, ανάγλυφες μορφές των νεκρών που με τίποτα δεν μπορείς να ξεχάσεις; Ή μήπως είναι τα ερείπια των πυλών της πόλης που τις φαντάζομαι μνημειώδεις να κυριαρχούν στο χώρο, εχθρικές στους εχθρούς και φιλικές στους επισκέπτες; Ποτέ δεν μπόρεσα να απαντήσω. Πολλοί λίγοι γνωρίζουν πως στη συμβολή των οδών Ερμού και Πειραιώς, στο κέντρο αυτής της βασιανιστικής, αλλά και βασιανισμένης

Θα μπορούσε να ήταν μια σύγχρονη πολιτεία νεκρών με τον απαραίτητο για τελετές ναό. Δεν είναι όμως. Η πολιτεία των νεκρών ανήκει σε προχριστιανικούς χρόνους κι όσο για το ναό της Αγ. Τριάδας, μάλλον θα ευγνωμονούσε, αν είχε φωνή, τους αρχιτέκτονες που τον έσπασαν δίπλα στον φημισμένο Κεραμεικό. (Αριστερά)

Θλιμμένες, υπερήφανες, ανάγλυφες μορφές νεκρών σε επιτύμβιες στήλες που με τίποτα δεν μπορείς να ξεχάσεις. Και ο τόπος ; Ποιητικά όμορφος !

πόλης, μια γειτονιά από το παρελθόν που χρωστά το όνομά της στα εργαστήρια κεραμεικής, τα οποία ήταν εγκατεστημένα κάποτε εκεί, αποτελεί μια όαση δροσιάς, γαλήνης και ομορφιάς που προσκαλεί τους επισκέπτες για έναν περίπατο μέσα στο χρόνο.

"Ο Κεραμεικός ήταν ο τελευταίος περίπατος στη βόλτα των επισκεπτών, των ξένων κυρίως, μου λέει ο αρχαιολόγος κ. **Θεόδωρος Ηλιόπουλος**, ο υπεύθυνος του έργου της Ενοποίησης στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού. Μέχρι τώρα, οι πιο υποψιασμένοι περιηγητές, αφού έκαναν τη βόλτα τους στην Πλάκα και την Αγορά προχωρούσαν έως τον Κεραμεικό, σε μια περιοχή όπου μέχρι και πριν από τρία χρόνια ήταν τελείως βιοτεχνική, υποβαθμισμένη, ίσως και λίγο επικίνδυνη τις νύχτες. Αυτό όμως που θεωρητικά ήταν το μειονέκτημα της περιοχής έγινε τα τελευταία χρόνια το πλεονέκτημά της, επειδή εδώ υπήρξαν καλύτερες δυνατότητες απαλλοτριώσεων και κατεδαφίσεων κι έτσι ο χώρος είχε την ευκαιρία να ανοιχθεί και να αναπνεύσει".

Η ενοποίηση του Κεραμεικού με την Αρχαία

Αγορά πραγματοποιείται με την πεζοδρόμηση της Ερμού, μέσω δε της Αποστόλου Παύλου και της Διονυσίου Αρεοπαγίτου ο Κεραμεικός ενώνεται με το Ολυμπεϊόν, το οποίο βρίσκεται στην άλλη άκρη του αρχαιολογικού πάρκου. Συμπωματικά η Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων εποπτεύει και τις δύο θέσεις που ανοίγουν και κλείνουν τον περίπατο στην αρχαία Αθήνα.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως το Ολυμπεϊόν συνιστά την αρχή και ο Κεραμεικός το τέλος, αν συνδέσουμε τον Κεραμεικό με το "Δημόσιον Σήμα" κι επομένως με τη δύση της ζωής, αν όμως συνδέσουμε τον Κεραμεικό με τις πύλες εισόδου στην Αθήνα και μάλιστα με την πιο επίσημη, το Δίπυλον, τότε μάλλον η βόλτα στο χρόνο θα πρέπει να ξεκινά από τον Κεραμεικό και να τελειώνει στο Ολυμπεϊόν. Από την οδό Παναθηναίων στο μονοπάτι του έρωτα ο δρόμος δεν είναι πολύ μακρύς είναι όμως γεμάτος γνώσεις και ενέργεια.

"Ο τόπος που λέγεται Κεραμεικός οφείλει το όνομά του στον ήρωα Κέραμο που λεν πως ήταν κι αυτός γιος του Διονύσου και της Αριάδνης" (Παυσανίου "Ελλάδος Περιήγησις", I, 3, 1). Φαίνεται πως οι συγγραφείς των ρωμαϊκών χρόνων ονόμαζαν Κεραμεικό την περιοχή της Αγοράς, ανατολικά του Αγοραίου Κολωνού. Ο περιηγητής Παυσανίας δεν αποτελεί εξαίρεση. Στα κλασικά χρόνια όμως Κεραμεικός ονομαζόταν η περιοχή του νεκροταφείου, αλλά και του συνοικισμού που υπήρχε έξωθεν του Διπύλου όπου διαβιούσαν πολλοί κεραμείς. Αυτοί οι σπουδαίοι τεχνίτες που έκαναν το αργιλώδες χώμα τέχνη είχαν ήρωά τους τον Κέραμο εξ ου και το όνομα της συνοικίας τους "από της κεραμεικής τέχνης και του θύειν Κεράμω τινί ήρωι". Φαίνεται όμως πως στα μεταγενέστερα χρόνια η ονομασία Κεραμεικός χρησιμοποιήθηκε και ευρύτερα, για την περιοχή δηλαδή που έφθανε ανατολικά ως την Αγορά και δυτικά ως την Ακαδήμεια.

Αρχικά, τα σχέδια της Ενοποίησης ήταν πολύ φιλόδοξα και η ανάπλαση φαινόταν πως θα συμπεριελάμβανε την Ιερά Οδό, αλλά και την Ακαδημία Πλάτωνος, μια περιοχή πολύ σημαντική. Τελικά οι φιλοδοξίες περιορίστηκαν και ο Κεραμεικός θα είναι το τέρας αυτής της πορείας, όπως και στην αρχαιότητα ήταν η άκρη της αρχαίας πόλης.

Η ανασκαφική έρευνα σ' αυτήν τη σφύζουσα

από ζωή, τα αρχαία χρόνια, περιοχή που απέχει παρασάγγας από αυτό που φαντάζονται πολλοί ότι δηλαδή, λόγω του νεκροταφείου, ήταν μια περιοχή περισυλλογής και σιωπής, ξεκίνησε το 1863 με πρωτοβουλία της "Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας". Μισόν αιώνα αργότερα η ελληνική κυβέρνηση αναθέτει την ευθύνη της διεξαγωγής ερευνών στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, το οποίο εξακολουθεί μέχρι και σήμερα, πάντοτε σε στενή συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και την Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, να έχει την ευθύνη της έρευνας του χώρου και να μας εκπλήσσει με εξαιρετικές ανακαλύψεις, όπως την μόλις προ ενός έτους τεράστια σημασίας αρχαιολογική ανακάλυψη των αρχαϊκών γλυπτών στην περιοχή της Ιεράς Πύλης.

Αλήθεια ποιος μπορεί να ξεχάσει τον εξαισιόκωρο με τα τεράστια αμυγδαλωτά μάτια; Ξεχνιούνται τέτοια μάτια; Ξεχνιέται τέτοια μορφή; Όσοι τον είδαν βέβαια, όταν η εικόνα του έκανε το γύρο του κόσμου μέσω του τύπου και της τηλεόρασης. Το αριστούργημα αυτό της αρχαϊκής γλυπτικής θα εκτεθεί στο Μουσείο του Κεραμεικού, το οποίο στήνεται κυριολεκτικά από την αρχή και θα παραδοθεί μαζί με τα έργα της πρώτης φάσης της Ενοποίησης τον Απρίλιο του 2004. "Το Μουσείο αυτό έχει μια ιδιαιτερότητα, μου είπε ο κ. Ηλιόπουλος. Είναι ένα Μουσείο καθαρά ενός αρχαιολογικού χώρου, δηλαδή περιέχει εκθέματα, τα οποία προέρχονται αποκλειστικά από το χώρο του Κεραμεικού. Το 70% των εκθεμάτων είναι τα ευρήματα των τεραστίων νεκροταφείων της περιοχής από το 1000 π.Χ. έως και το τέλος της αρχαιότητας, είναι δηλαδή τα κτερίσματα και πιο συγκεκριμένα είναι τα κεραμικά αγγεία, τα περιήφια αττικά αγγεία. Τρεις από τις αίθουσες του Μουσείου θα περιέχουν αυτά τα ευρήματα και η τέταρτη θα είναι η αίθουσα των γλυπτών, στην οποία θα εκτεθούν και τα καινούργια που βρέθηκαν τελευταία".

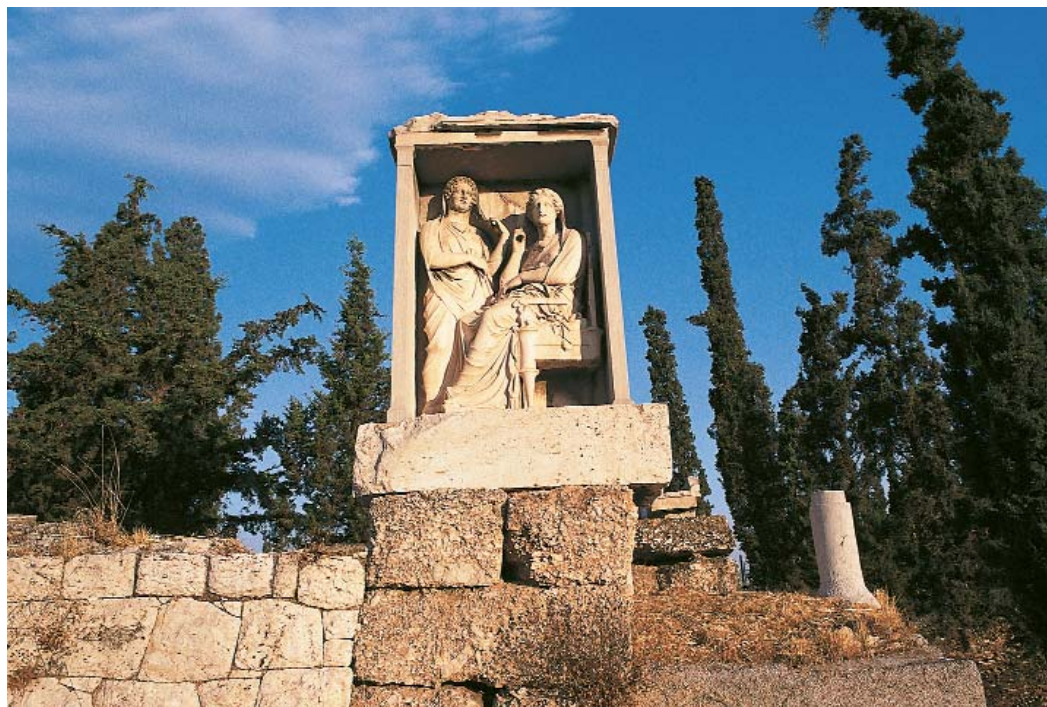
Βέβαια το έργο της Ενοποίησης δεν περιλαμβάνει μόνο το "νέο", το ανανεωμένο δηλαδή Μουσείο, αλλά και καλύτερες υποδομές για τους περιηγητές, νέο κτήριο εισόδου, νέα φυλάκια, νέα περίφραξη με κάγκελα αντί για τις παλιές μάντρες που "μάντρωσαν" κυριολεκτικά το χώρο κάνοντάς τον χώρο για τους λί-

**Επιτύμβια μνημεία που κάνουν την ταφική οδό, διάδρομο μουσείου έργων τέχνης.
Δεξιά ο ταύρος του Διονυσίου (350 π. Χ. περίπου)**

γους, για τους "μνημένους", διαδρομές για τους επισκέπτες, καλύτερη σήμανση των μνημείων, αλλά και στέγαση ορισμένων για την καλύτερη προστασία τους και οπωσδήποτε έργα συντήρησης, στερέωσης και αναστήλωσης, όπου απαιτείται. Επίσης, θα συμπεριληφθεί στον επισκέψιμο χώρο ένα τμήμα μέσα από την Ιερά Πύλη, εκεί ακριβώς όπου άρχιζε η πόλη δηλαδή. Οι όλβιοι επισκέπτες θα έχουν την ευκαιρία να δουν από κοντά μιαν αρχαία οικία. Μέχρι τώρα μόνο να τη φαντασθούμε μπορούσαμε βάσει των ευρημάτων που έχουν φέρει στο φως οι ανασκαφές. Τα ευρήματα αυτά, σκεύη, αγγεία, εργαλεία, έπιπλα, "φωτογραφίζονται" ένα σπίτι και φωτίζουν πτυχές του ιδιωτικού βίου των αρχαίων Αθηναίων. Αλλά δεν το βλέπαμε. Τώρα θα μπορούμε να το δούμε. Ενδεχομένως, επρόκειτο για κάποιο πανδοχείο, αν σκεφθούμε ότι βρέθηκε στο εσωτερικό της Ιεράς Πύλης, μόλις δηλαδή περνάμε την Ιερά Πύλη και μπαίνουμε στην πόλη. Προφανώς, θα φιλοξενούσε τους επισκέπτες της πόλης, οι οποίοι έφθαναν έως εδώ

αποκαμωμένοι οι πιο πολλοί από πολυήμερα ίσως και πολύμηνα ταξίδια. Μπορεί να ακούγεται παράξενο όμως αυτό το σημείο, η Δυτική είσοδος της πόλης δηλαδή, όπου υπήρχαν οι δύο βασικές πύλες, το Δίπυλο και η Ιερά Πύλη ήταν το πιο πολυσύχναστο και το πιο θορυβώδες σημείο της πόλης, κάτι σαν τη σημερινή διασταύρωση της Λεωφόρου Καβάλας με την Λεωφόρο Κηφισού δηλαδή. Εργαστήρια, βιοτεχνίες, κόσμος που ερχόταν, κόσμος που έφευγε, άμαξες, συνωστισμός, χάος δηλαδή. Ό,τι και σήμερα. Όσο για τους νεκρούς; Προφανώς δεν ενοχλούνταν. Αντιθέτως, ορισμένοι Αθηναίοι μάλλον πλήρωναν πολύ ακριβά μια θέση, έναν τάφο δηλαδή, ακριβώς έξω από τις πύλες. Κι εκατέρωθεν του δρόμου που ξεκινούσε από εδώ για την υπόλοιπη Ελλάδα. Πίσω από τα εξαιρετικά επιτύμβια γλυπτά που θαυμάζουμε εντός του αρχαιολογικού χώρου, αλλά κι εντός του Μουσείου, κρύβονται η μεγαλομανία και η διάθεση για επίδειξη του κοινωνικού status που διακατείχε αναμφίβολα τους αρχαίους Αθηναίους.

Το μνημείο της Δημητρίας και Παμφίλης. (Επάνω)
Πίσω από τα θαυμάσια επιτύμβια γλυπτά κρύβονται η μεγαλομανία και η διάθεση για επίδειξη του κοινωνικού status που διακατείχε τους αρχαίους Αθηναίους.

Καθισμένη σ' ένα από τα φαρδιά σκαλοπάτια του μελβεντέρε που δημιούργησε η Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας στη συμβολή των οδών Ευβούλου και Ερμού αισθάνομαι ιδιαίτερος εντυχή, καθώς από τη μια έχω μια υπέροχη θέα όχι μόνον του αρχαιολογικού χώρου του Κεραμεικού που επιτέλους "εφάνη" πίσω από την ωραία καγκελωτή περίφραξη, αλλά και του Αρείου Πάγου και του λόφου της Ακρόπολης και από την άλλη μπορώ να ακούω τον κ. Ηλιόπουλο να μου περιγράφει με τρόπο ανεπιτήδευτο, αλλά γλαφυρό τα όσα ελάμβαναν χώρα σ' αυτή τη γωνιά της Αθήνας, μέσα από τα τείχη, αλλά κι ακριβώς έξω από αυτά.

"Μόλις μπει κανείς στην πόλη συναντά ένα κτίσμα όπου προετοιμάζονται πομπές οι οποίες οργανώνονται άλλες κάθε χρόνο, άλλες πιο αραιά. Αυτού κοντά υπάρχει ένας ναός, της Δήμητρας με αγάλματα της ίδιας και της Κόρης και του Ίακχου, ο οποίος κρατεί στο χέρι ..." (Πανσανίου, "Ελλάδος Περιήγησις", I, 2, 4). Λαλιότατος ο Πανσανίας και περιγραφικότατος αφιερώνει μεγάλο μέρος στην κύρια είσοδο της πόλης που ήταν ανέκαθεν η δυτική. Θα πρέπει να αποτελούσε κάτι σαν άγραφο νόμο, γιατί και η Θεμιστόκλεια οχύρωση στα δυτικά προέβλεπε την κυριότερη πύλη: το Δίπυλον. Δεν είναι βέβαιο αν η ονομασία "Δίπυλον" προέκυψε εξ αιτίας των δύο πυλών του ή εξαιτίας των δύο πυλώνων, του Διπύλου και της Ιεράς Πύλης, που απείχαν ελάχιστα μεταξύ τους, μόλις 60 μ. Η Ιερά Πύλη ήταν παλαιότερη χρονικά και οπωσδήποτε πιο ιστορική, μιας κι από αυτή ξεκινούσε η Ιερά Οδός που οδηγούσε στην Ελευσίνα, εξ ου και η δεύτερη ονομασία της, "Ελευσινιάδα". Το Δίπυλον όμως ήταν επιβλητικότερη πύλη και κατέστη η επισημότερη, γιατί από αυτήν ξεκινούσε η πομπή των πιστών που έπαιρναν μέρος στα Μεγάλα Παναθήναια.

Μέχρι και τα προχωρημένα ελληνιστικά χρόνια η πύλη αυτή δεν ονομαζόταν Δίπυλον, αλλά "Θριάσια Πύλη", γιατί ο δρόμος που ξεκινούσε από εδώ κατέληγε στη Θρία, το δήμο της ελευσινιακής πεδιάδας, η οποία εξ αιτίας του ονομάστηκε "Θριάσιον Πεδίον".

Τα ρεπίτια που βλέπουμε σήμερα ανήκουν στην εποχή του Κόνωνα, με πολλές συμπληρώσεις και επισκευές βέβαια που ξεκίνησαν από τα χρόνια του Λυκούργου (β' μισό του 4ου

αι. π.Χ.) και συνεχίστηκαν και στα ρωμαϊκά χρόνια. Η Πύλη όμως είχε γίνει μαζί με την οχύρωση του Θεμιστοκλή, η οποία ξεκίνησε αμέσως μετά την αποχώρηση των Περσών (480-479 π.Χ.). Το Θεμιστόκλειο Τείχος διχοτόμησε την περιοχή ως νεκροταφείο μέχρι εκείνη την εποχή ως νεκροταφείο κι έτσι οι ταφές από τον 5ο αι. π.Χ. κι έπειτα γίνονταν extra muros, εκτός των τειχών δηλαδή.

Από τον κύριο οχυρωματικό περίβολο στην πλευρά αυτή δεν έχουν σωθεί πολλά λείψανα. Ένα πολύ ωραίο κομμάτι όμως μπορεί να δει κανείς στο Ξενοδοχείο Ζαφολία κι ένα άλλο στο κτήριο της Εθνικής Τραπεζής, στη διασταύρωση των οδών Σοφοκλέους και Αιόλου. Στις ενημερωτικές πινακίδες που θα υπάρχουν στο χώρο θα σημαίνεται, όπως μου είπε ο κ. Ηλιόπουλος, πού αλλού θα μπορεί κανείς να συναντήσει άλλα τμήματα του τείχους, διότι υπάρχουν πολλά και σε διαφορετικά σημεία της πόλης που αξίζει κανείς να γνωρίζει. Είναι νομίζω πολύ γοητευτικό να ψάχνει κανείς την ιστορία σαν να αναζητά τις ψηφίδες που θα συνθέσουν το μωσαϊκό της γνώσης.

Φαίνεται πως για την κατασκευή του τείχους χρησιμοποιήθηκε δομικό υλικό προερχόμενο από τους εντυπωσιακούς ταφικούς περιβόλους που είχαν στήσει εδώ και αιώνες οι πλούσιες αριστοκρατικές αθηναϊκές οικογένειες, για να τιμήσουν τους προσφιλείς νεκρούς τους. Οι ταφικοί αυτοί περίβολοι "εσαρώθησαν" από την περσική λαίλαπα. Πλήθος γλυπτών εντοιχίστηκαν στο Θεμιστόκλειο Τείχος και έρχονται στο φως με τις ανασκαφές που διενεργούνται από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Το πιο φημισμένο βέβαια, μέχρι την εύρεση του Κούρου της Ιεράς Πύλης το 2002, ήταν αναμφίβολα ο "Κούρος του Διπύλου", μια υπερμεγέθους κεφαλή, εξαιρετική, που βρέθηκε το 1916 στη βόρεια πύλη του Διπύλου. Το αριστουργηματικό αυτό έργο που χρονολογείται στα 600 π.Χ. εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Ο Κούρος της Ιεράς Πύλης προήλθε προφανώς από το ίδιο εργαστήριο, όπως και τα άλλα αρχαϊκά γλυπτά, η σφίγγα και τα δύο λιοντάρια.

Εμπρός από το υψηλό τείχος που ήταν πλίνθινο και πατούσε πάνω σε λίθινη κρηπίδα δημιουργήθηκε περί τις αρχές του 4ου αι. π.Χ. ένα προτείχισμα, χτισμένο ισοδομικά, αλλά μικρότερο σε ύψος και πάχος από το κύριο και

Τα ερείπια που βλέπουμε σήμερα ανήκουν στην εποχή του Κόνωνα, με πολλές συμπληρώσεις κι επισκευές που ξεκίνησαν στα χρόνια του Λυκούργου (Β΄ μισό του 4ου π.Χ.) και συνεχίστηκαν και στα ρωμαϊκά χρόνια. Η Πύλη όμως έγινε μαζί με την οχύρωση του Θεμιστοκλή. (Επάνω)

Εξαιρετική η θέα προς την Ακρόπολη μέσα από τον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού. Το έργο της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας αποδίδει ωραίους καρπούς που ξεκινούν από την κύρια είσοδο της πόλης, τη δυτική.

ακόμα πιο μπροστά μία τάφος που τη γέμιζαν με νερό στις πολιορκίες. Ακόμα κι όταν κατάφερε ο εχθρός να περάσει την τάφο και το προτείχισμα ήταν πολύ δύσκολο να εισέλθει στην πόλη, καθώς εγκλωβιζόταν ανάμεσα στα δύο τείχη (το κύριο και το προτείχισμα) και εξοντωνόταν. Το 86 π.Χ. όμως ο ρωμαίος στρατηγός Σύλλας κατέλαβε την Αθήνα, αφού πρώτα κατέστρεψε την οχύρωσή της.

Ο περίπατος στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού είναι σαγηνευτικός. Φροντίζει γι' αυτό ο Ηριδανός. Το ποτάμι κυλά αργά, νωχελικά τα γεμάτα βούρκο νερά του που τα ζωντανεύουν τα κοσκίσματα των παιχιδιάρικων βατράχων και οι ευωδιές των νακίνθων που στολίζουν τις όχθες του. Βέβαια το νερό αυτό που βλέπουμε σήμερα δεν είναι ακριβώς το νερό του Ηριδανού. Οι εργασιές που έγιναν

για την κατασκευή του σταθμού του ΜΕΤΡΟ στο Μοναστηράκι διατάραξαν τον υδροφόρο ορίζοντα και ο Ηριδανός ξεράθηκε. Σιγά - σιγά βέβαια θα επανέλθει η φυσική πορεία του, ωστόσο προκειμένου να διατηρηθεί ο βαρυσήμαντος βιότοπος που έχει αναπτυχθεί σ' αυτήν εδώ την περιοχή επιλέχθηκε ως προσωρινή λύση η τροφοδότηση του ποταμού με νερό που βγαίνει από την Ποικίλη Στοά. Μέχρι την Ποικίλη Στοά δηλαδή ο Ηριδανός έχει νερό. Από εκεί λοιπόν με αντλίες και επιφανειακούς σωλήνες το νερό έρχεται ως εδώ και ξεδιψά τη βλάστηση, την πανίδα, τις αισθήσεις μας.

Η ονομασία "Ηριδανός", κατά πάσαν πιθανότητα προέρχεται από τη λέξη "ηριόν" που σημαίνει τάφος. Ήταν δηλαδή το ποτάμι του νεκροταφείου. Το ότι μάλιστα κατευθύνεται

προς τα δυτικά, εντείνει την πίστη να θεωρείται το ποτάμι των νεκρών καθώς κι αυτοί έδυσαν.

Από τη λέξη "ηρίον" προφανώς πήραν το όνομά τους και οι "Ηρίαί Πύλαι" που βρίσκονταν προς βορράν της σημερινής εκκλησίας των Ασωμάτων και προς Νότον της εκκλησίας των Αγ. Αναργύρων και της πλατείας Ελευθερίας. Ήταν δηλαδή πολύ κοντά στη διασταύρωση των οδών Λεωκορίου (απ' όπου περνούσε ο αρχαίος δρόμος που οδηγούσε στον Ίππιο Κολωνό) και Διπύλου. Το μεγάλο νεκροταφείο της Αθήνας, το

νεκροταφείο του Κεραμεικού, ξεκινούσε έξω από τις πύλες της δυτικής πλευράς (στην πλευρά αυτή θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και τις Πειραιϊκές Πύλες). Έτσι εκεί όπου έκλειναν οι πύλες της πόλης, άνοιγαν οι πύλες του θανάτου. Ανοίγουμε με δέος τις αόρατες πύλες αυτής της σιωπηλής πολιτείας και οδηγούμε τα βήματά μας σ' ένα χώρο που μόνο φόβο δεν προκαλεί. Αντίθετα μας ηρεμεί και μας γοητεύει. Τεντώνουμε το αυτί να αφουγκρασθούμε και τον παραμικρό ψίθυρο. Τις συνομιλίες των νεκρών που είναι θαμμένοι σε τάφους στα πλάγια της άλλοτε πολυσύχναστης

Ο Κεραμεικός αποτελεί πολύ σημαντικό βιότοπο. Δένδρα και φυτά κάθε λογής αγκαλιάζουν τις επιτύμβιες στήλες στο "Δημόσιο Σήμα". Κι ο Ηριδανός, το ποτάμι του νεκροταφείου, κυλά νωχελικά με κατεύθυνση προς τα δυτικά. Όχι τυχαία, βέβαια! (αριστερά)

Η κοίτη του Ηριδανού στα Ύστερα Ρωμαϊκά χρόνια καλύφθηκε από αψίδες.

οδού, αλλά και τους πύρινους λόγους των μεγάλων πολιτικών που εκφωνούνταν σε δημόσιες συγκεντρώσεις σ' αυτόν εδώ τον τόπο. Το αεράκι που φυσά κουνώντας πέρα δώθε τα πλούσια φυλλώματα των δένδρων φέρνει μαζί του σκόρπιες λέξεις από το παρελθόν. Κοντοστεκόμαστε να ακούσουμε και οι σκόρπιες λέξεις ενώνονται και γίνονται προτάσεις και σε λίγο γίνονται ύμνος, ένας ύμνος λαμπρός στο ιδανικότερο των πολιτευμάτων: τη δημοκρατία.

"Το πολίτευμα που έχουμε δεν αντιγράφει τους νόμους των άλλων και πιο πολύ εμείς είμαστε το παράδειγμα σε μερικούς παρά μιμητές τους. Και ονομάζεται το πολίτευμά μας δημοκρατία, γιατί η εξουσία δεν βρίσκεται στα χέρια των λίγων, αλλά των περισσοτέρων και οι νόμοι εξασφαλίζουν σε όλους τους πολίτες τα ίδια δικαιώματα ως προς τις ιδιωτικές τους διαφορές σε ό,τι όμως αφορά την κοινωνική τους ανάδειξη, ανάλογα με το πόσο διακρίνεται ένας σε κάποιον τομέα, τον προτιμούν στα δημόσια αξιώματα περισσότερο για την προσωπική του αξία, παρά γιατί ανήκει σε

ορισμένη κοινωνική τάξη ούτε πάλι εκείνος που είναι φτωχός, μπορεί όμως να κάνει κάτι καλό στην πόλη, εμπνέεται από την ασημότητα της κοινωνικής του θέσης ...".

Άραγε ποιος μιλά στο πλήθος των Αθηναίων που τον ακούει χωρίς ζητωκραυγές, αλλά με περίσσεια θλίψη; Επιστρατεύουμε τις γνώσεις μας από τα σχολικά μας χρόνια. Είναι ο μεγάλος πολιτικός **Περικλής** που εκφωνεί τον "Επιτάφιο" για τους νεκρούς του πρώτου έτους του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-430 π.Χ.). Ο Περικλής δεν θα μπορούσε να διαλέξει καταλληλότερο τόπο, για να εξάρει την ανδρεία αυτών που έδωσαν τη ζωή τους για την πατρίδα τους, αλλά και για να παρηγορήσει τους συγγενείς των νεκρών. Το "Δημόσιον Σήμα" δεχόταν πάντα στην κρύα αγκαλιά του τα σώματα των τιμημένων νεκρών, νέων και ηλικιωμένων, Αθηναίων και μετοίκων, πόσο μάλλον αυτών εδώ των νεκρών του επαισχυντού και άδικου πολέμου.

Βαδίζουμε πάνω στην ταφική οδό και κοντοστεκόμαστε, για να θαυμάσουμε τα μοναδικά ανάγλυφα με τις θλιμμένες μορφές, τις λιτές στήλες, πάνω στις οποίες αναγράφονται τα ονόματα των νεκρών, τις στήλες με τα νεκρικά, μαρμάρινα αγγεία και τα άλλα απλά ή περιτεχνα στολίσματα στην κορυφή των ορθογώνων οικογενειακών περιβόλων.

Να ο τάφος του Δεξιλέω, του εικοσάχρονου νέου που σκοτώθηκε το 394 π.Χ. σε μάχη κοντά στην Κόρινθο. Ο Χάρος ξήλεψε τα νιάτα και την ανδρεία του και τον πήρε στην πολιτεία του, για να κάνει παρέα στην Ηγησώ, τη νεαρή κόρη του Προξένου που έκλεισε τα πανέμορφα μάτια της λίγο νωρίτερα, το 410 π.Χ.

Ξαναμπαίνουμε στην πόλη, αφού περάσουμε το Δίπυλο. Μια υπόσυλη κρήνη στην αυλή θα ξεδιψούσε αναμφίβολα τους κουρασμένους οδοιπόρους. "Αυτό το κοιμάτι μέσα από το Δίπυλο είναι πολύ συγκινητικό, ακούω τον κ. Ηλιόπουλο να μου λέει, είναι σαν να ακούς πανηγυριώτικες φωνές, διότι εδώ ακριβώς συγκεντρώνονταν οι χιλιάδες πιστοί της πιο λαμπρής γιορτής, των Μεγάλων Παναθηναίων. Η προετοιμασία που ήταν ένα είδος γλεντιού ελληνικού γινόταν στο Πομπείο, ένα οικοδόμημα το οποίο είναι κτισμένο ανάμεσα στις δύο πύλες, την Ιερά Πύλη και το Δίπυλο". Το παλαιότερο γνωστό Πομπείο χτίστηκε λίγο μετά την κατάλυση της "αρχής των τριάκοντα"

(403 π.Χ.) και είναι μάλλον βέβαιο ότι είχε τελειώσει όταν ο Κόνων άρχισε την ανοικοδόμηση των τειχών το 393 π.Χ. Πού γινόταν όμως η συγκέντρωση των συνεορταζόντων την Πολιάδα Αθηνά πριν την κατασκευή του Πομπείου; Προφανώς στο ύπαιθρο.

Όπως με πληροφόρησε ο κ. Ηλιόπουλος "την ημέρα που προηγείτο της γιορτής των Μεγάλων Παναθηναίων, συγκεντρώνονταν στο Πομπείο οι προσφορές και τα δώρα για τη Θεά, τα οποία θα μεταφέρονταν την επομένη με πομπή στην Ακρόπολη. Την ημέρα της γιορτής έβγαιναν τα "πομπεία", τα ιερά σκεύη δηλαδή και όλη η πομπή από ένα πρόπυλο με τέσσερις κίονες στην πρόσοψη, το οποίο είχε κτισθεί στην ΝΔ γωνία του κτηρίου". Βαδίζοντας πάνω στην οδό Παναθηναίων όλοι αυτοί οι περιήφανοι Αθηναίοι και οι φίλοι τους που έρχονταν από διάφορα μέρη της Ελλάδας, για να τιμήσουν τη διογέννητη κόρη, συνόδευαν το πλοίο με τον ιερό πέπλο που θα στόλιζε το άγαλμά της.

Η στρατιά του Ρωμαίου στρατηγού Σύλλα κατέστρεψε και το Πομπείο, στα θεμέλιά του όμως ανοικοδομήθηκε μετά από δύο αιώνες περίπου το νεώτερο Πομπείο, το οποίο ήταν παρόμοιο με το προηγούμενο, αλλά λίγο μικρότερο. Είχε διάκριση ζωής δύο αιώνες και όπως φαίνεται εχρησιμοποιείτο και ως τόπος περιπάτου και φιλοσοφικών συζητήσεων.

Κάπου εδώ τελειώνει ο περίπατός μου στον Κεραμεικό. Σ' αυτή τη φάση βέβαια εδώ τελειώνει και η επιχείρηση της Ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων. Όπως μου είπε ο κ. Ηλιόπουλος οι προσπάθειες συνεχίζονται, ώστε να επεκταθεί ο αρχαιολογικός χώρος κι εκεί όπου είναι το αμαξοστάσιο των τρολεϋ, στη γωνία των οδών Πειραιώς και Ερμού. Τότε θα μπορούμε να μιλάμε για πραγματική Ενοποίηση. Βέβαια το ιδανικό θα ήταν να απομακρυνθεί όλο το αμαξοστάσιο και οι εγκαταστάσεις του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου και να μείνει μόνο η σιδηροδρομική γραμμή και ο σταθμός. Θα άλλαζε εντελώς το τοπίο. Η Ερμού θα γινόταν μια τεράστια πλατεία. Αν μάλιστα ο Κεραμεικός επεκτεινόταν και στο λοφάκι της Ερμού και γινόταν στο σημείο εκείνο ένας χώρος θέασης τότε ο περίπατος δεν θα ήταν μόνο μια γοητευτική βόλτα στο παρελθόν, αλλά ένα αισθαντικό ταξίδι σε χρόνο δίχως όρια, ταξίδι του νου και της

Η προετοιμασία της πιο λαμπρής γιορτής των Μεγάλων Παναθηναίων, γινόταν στο Πομπείο, ένα οικοδόμημα κτισμένο ανάμεσα στις δύο πύλες, την Ιερά Πύλη και το Δίπυλο.

καρδιάς στην "ψυχή" των προγόνων μας. Κι αν ο χώρος πλάι στο Γκάζι, εκεί όπου είχαν ξεκινήσει οι εργασίες για τον σταθμό του Μετρό και σταμάτησαν, αξιοποιηθεί με τη δημιουργία της τρίτης πλατείας της Αθήνας και του νέου κτηρίου της Λυρικής Σκηνής τότε η ιδέα της πολιτιστικής Αθήνας δεν θα είναι πια ένα όραμα, αλλά μια πραγματικότητα που την δικαιούνται οι "κουρασμένοι" και οπωσδήποτε αδικημένοι "φιλόμουσοι", με την πλατιά σημασία της λέξης, πολίτες της.

Φαντάζονταν σαν ένα όνειρο όλα αυτά; Σκεφτείτε όμως πως και η Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας για πάρα πολλές δεκαετίες ήταν ένα όνειρο ...

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη Διευθύντρια της Α' Εφορείας Προϊστορικών και

Κλασικών Αρχαιοτήτων, κ. **Άλκηστη Χωρέμη**, την Αναπληρώτρια Διευθύντρια της Γ' Εφορείας, κ. **Δώρα Κυριακού**, τον υπεύθυνο αρχαιολόγο του Κεραμεικού, κ. **Θεόδωρο Ηλιόπουλο** και τους υπευθύνους αρχιτέκτονες της Ρωμαϊκής Αγοράς και της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, κ. **Γιάννα Τυγγινάγκα** και κ. **Γιάννη Κνιθάκη** για τις ενδιαφέρουσες συνομιλίες που είχαμε, καθώς και για τους περιπάτους μας στους αρχαιολογικούς χώρους.

Βιβλιογραφία

- ♦ Πausανίου, "Ελλάδος Περιήγησις", Αττικά, Μετάφρ. Ν. Παπαχατζή, Εκδοτική Αθηνών.
- ♦ Νιμάγιερ Β., "Ο Κούρος της Ιεράς Πύλης και άλλα ευρήματα τη αρχαϊκής εποχής από τον αρχαίο Κεραμεικό της Αθήνας", περιοδ. Corpus, τεύχ. 39, σελ. 24-31.

